XXII : -
464

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Pp288,620

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL

XXII 464.

PODHEM

OF

PODDINGHEM,

SAGE, SCHAAR EN SCHAARMANNEN,

DOOR

D. BUDDINGH,

Lid van onderscheidene Oudheid-, Geschied- en Letterkundige Genootschappen, Oud-Leeraar en Bibliothecaris, te Delft.

„Toute force est du Dieu fort."
„Ma force est en Dieu."
Heilig Woord.

TIEL,
WED. D. R. VAN WERMESKERKEN.
1865.

SAT. GENOOTSCHAP VAN K.E.N.W.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Item id: 071020 7043

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

Tanggal : 9 Maret 2012
No. Induk : 20130/PN-MUSEUM/'12
BIB - ID : 0010 - 4282 0462
Beli / Hadiah : Ex. Museum

o 7043
ASIONAL RI.
aret 2012
N-MUSEUM/'12
- 4282 046
seum

Den Lezer Heil!

In gretle mijner talrijke naa
lanje van Pol- en Poddingham
i. Interessant in de Betuwe
gelijke diarven komt ook voor in
Klagen in de Betuwe, (Tiel,
dit met hun naam en germaan
lijnge tot het Geslachtsboek
Merkelijk Onderzoek enz. (De
Deren vermeldt wij de benitte
in zin zinlangrijk toevoegsel „
In een almederlijk heraldisch
heft ik verling nog meer opgeteld
de oude Schaarmgt- en de Riddk
ogen ik dat een en ander slechts
klaadje jens, met mij in die ove
en wapen (de Schaar = la
ker tot ander verkoren: Toute
pe mij gezegd: „Verklaarde mo
voor Uw oogen is de wijsheid „
Dit zij de levenservaring van m
p klasbig.

Den Lezer Heil!

Ten gevalle mijner talrijke naam- en geslachtgenooten liet ik ook dit blaadje over *Pod-* en *Poddinghem*, aan de romeinsche heerbaan of *Caesar-*d. i. keizerstraat in de Betuwe gelegen, drukken; slechts het eerste gedeelte daarvan komt ook voor in mijne *Nieuwe Wandelingen* of *Onderzoekingen in de Betuwe*, (Tiel, 1865). Men zal er uit zien, hoezeer dit met hun naam en germaansch Boetregt in verband staat, en als Bijdrage tot het Geslachtboek: *het Boetregt, Oudheid-, Geschied- en Letterkundig Onderzoek* enz. (Delft, 1863) kan worden aangemerkt. Daarom verzoeken wij de bezitters van dat Geslachtboek, deze Bijdrage als niet onbelangrijk toevoegsel, achter in hun werk te laten vasthechten.

In een afzonderlijk heraldisch stukje over *Schaar en Schaarmannen*, hoop ik eerlang nog meer opzettelijk en uitvoeriger de ontwikkeling van het oude Schaarregt en de Ridders van de Schaar te behandelen. Hier stipte ik dat een en ander slechts even aan. — Mogen zij allen, die dit blaadje lezen, met mij in de overtuiging deelen, en ondervinden, dat hun wapen (de *Schaar* = *la force*) ook ten zegel strekt van wat wij hier tot motto verkozen: *Toute force est du Dieu fort*, en daarbij steeds met mij getuigen: „*Fortitudo mea Deus*" of „*Ma force est en Dieu*," want Hem alleen is de wijsheid, de schoonheid en kracht.

Dit zij de levenservaring van allen!

St. Jansdag, D. BUDDINGH'.

PODHEM, PODDINGHEM.

EEN PAAR SAGEN EN SCHAARMANNEN. 1)

„Toute force est du Dieu fort,"
Fortitudo mea Deus

Aan dat gedeelte der romeinsche Heerbaan, van ouds *Poddingstraat* geheeten, dat zich ten n. o. aan den Dal-wagen, of *dal-weg*, ten z. w. aan de Keizerstraat (Caesar-straat) aansluit, bezochten wij, op onze laatste wandeling, ook *Podhem*, de *Podding*, eigenlijk *Poddinghem* geheeten, waarnaar dit gedeelte der oude heerbaan aldus genoemd wordt.

Veelvuldige verbasteringen, *Pottem*, *Pottum*, *Pothem*, heeft deze plaatsnaam in den mond des volks ondergaan; doch tot zijn oorspronkelijken vorm teruggebragt heet hij *Podding-* d. i *Boddinghem*. Ook de kadastrale Linge-kaart geeft „*de Podding*" en reeds Slichtenhorst vermeldt de „*Poddingstraat*." — Pod-hem, Poddinghem alzoo: nog ouderen oorspronkelijk germaanschen vorm achten wij: *Bod-* of *Bud-hem*, *Buddinghem* en straat. Ook in Duitschland heeft men *Bud* en *Bod*, *Bodding* en *Budingen*, gelijk *Bodhem* en *Budheim*.

Even als de scherpe *p* in *b*, de *t* in *d*, en de doffe *u* in *o* verwisselt, bijv. *Patabus* fl. en *Prast*, voor *Batabus* en *be-ra-ste* of stede, zoo ook hier: *Pothem* = *Bod-hem*, *Budhem*. De vertaling van dat woord, ook in zijne verschillende vormen, blijkt wel genoegzaam uit ons *Boetregt*, *Oudheidgeschied- en letterkundig onderzoek*, enz. (Delft 1863). Doch daar dit werk niet in den handel voorkomt, willen wij tot opheldering van dat oude *Podhem* of *Poddinghem* hier nog een en ander aanteekenen.

Over het grondwoord *pod*, *bod*, *bude*, *bute*, *busze* heb ik ter d. pl. in mijn Boetregt bl. 40 wel genoeg in het midden gebragt, en door *boete* verklaard. Ook over *ding* en *thing*, meen ik aldaar geen twijfel te hebben overgelaten, door het als *regt* (*judicium*) te verklaren, terwijl het oude *hem*, *ham*, *heim*, door woning, *huis* moet vertaald worden. *Pot-*

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Pod- of *Bodhem* (Hgd. *Budheim*) kan dus niet anders dan *Boet-huis*, *Poddinghem*, niet anders dan *Boetregthuis* beteekenen; eene straat die langs dat Boethuis leidde, droeg dan ook zeer natuurlijk den naam van Podhemmer of Poddinghem-straat.

Tot staving dier woordverklaring voerden wij t. a. pl., de duitsche of oud-germaansche plaatsnamen aan: *Bud-hem* en *Buden-heim* d. i. boet-huis, gelijk *Bus-inc* = boet-veld, en *Bus-inc-hem*, een huis of hem aan het boet-veld (bl. 48), voorts: *But-lar*, ook *Busz-lar*, een boet-laar (*Hlar* een heiligdom), *Bod-* of *Bud-berg*, een boet-berg, *Budelo* of *Budilio*, een boet-lo; dus een berg en loo (water), waarop en waaraan *boete* gedaan werd; zoo had men ook *Botte*-steenen, waarop regt geschiedde. In Friesland en elders zijn die genoegzaam bekend, en ook het *Bud-dinc-wold*, d. i. een boet-regts-wold in Drenthe is als *regts-wold* nog genoegzaam in aandenken.

Wat wij op alle deze, en nog andere gronden, alzoo in ons *Boetregt* gezegd hebben, gelooven wij hier als wèl bewezen te mogen herhalen, doch wij plaatsen die woorden hier aan den voet dezer bladzijde, 1) om over dit oude boet-huis, nog een en ander, wat wij *in loco* onderzochten, (1864) hier bij te voegen.

In 1839, zoo onderrigtte men mij, bestond dit merkwaardige *Pot-* of *Bod-* d. i. *Budhem* of *boethuis*, nog in zijnen ouden, somberen vorm, een vierkant, forsch kasteel, uit zware oude baksteenen opgetrokken en van diepe grachten omgeven. In den voormuur, zuidgevel, naar de romeinsche heerbaan of Poddingstraat gekeerd, prijkte weleer een groote en zware romeinsche *Adelaarsteen*, welk berigt mij te merkwaardiger toescheen, omdat wij hier juist bij den aanvang van de *Kaiserstraat* stonden. Alles, zoowel naam als heerstraat, getuigt hier van hooge oudheid, en maakt het vroeger aanwezen van dien *Adelaar* te opmerkelijker.

Die steen immers schijnt ons aan te duiden, dat dit *Pot-* of *Bod-hem*, als boethuis, reeds onder romeinsche heerschappij moet bestaan hebben,

1) „Van Kesteren leidt eene oude straat de Poddingstraat, zoo als *Slichtenhorst* die noemt, naar *Bod-* of *Boddinghem*, waarin het oude *Bud-hem* niet geheel onduidelijk is. Was dit *Bod-* of *Budhem* (d. i. Pot-hem = boethuis), de woning van den Boetregter, waarop de naam terugwijst, dan ontvangt de Bodhemmer- (of de Pothemmer) straat opheldering. Dit Bod- of bij verscherping Pothem, was dan oorspronkelijk *Bud-hem*, of naar *Slichtenhorst*, *Boddinghem*, d. i. de hem of woning van den boet-regter en daardoor het *boet-huis*, gelijk men ook elders *Bus-inc-hem* dat is de hem of woning aan het boetveld had."

Zoo verre mijn *Boetregt* enz.: locaal onderzoek heeft ons sedert dien tijd ten volle in die woordverklaring en opvatting bevestigd.

toen de magt van den romeinschen Adelaar zich over het geheele eiland uitstrekte, waarvan zoowel de geschiedenis als hunne werken (heerbaan en grachten) getuigen. Dat ook het *oud-germaansche* boet-regt, den Romeinen bij *Tacitus* bekend was, is ons vroeger, waar wij er opzettelijk over gehandeld hebben, overvloedig gebleken, en dat dit oude regt onder den romeinschen Adelaar in de Betuwe zal gehandhaafd zijn, lijdt bij ons geen twijfel. Trajanus, of wie der Romeinen? immers, herstelde ook hier en handhaafde orde en regt.

Nog is in de Betuwe en in Gelderland een spreekwoordelijk gezegde: *de dood in den Pot*, in zwang, dat zich uit dit Pot-hem (boethuis) ongezocht laat ophelderen. Menigeen kan in deze *pot* gestopt zijn, die er, wegens het strenge regt, nimmer weer te voorschijn kwam; hij vond daar den *dood in den Pot*.

Thans wordt die *Adelaar*-steen, die, in *vier* stukken gebroken, aan den ingang van de tegenwoordige woning verspreid lag, door den Burgemeester *H. D. van Riemsdijk* te Ochten, eigenaar van het tegenwoordige *Podhem*, bewaard. Aan ZEd. ben ik deze afmeting verschuldigd: hoogte 1 el en 1 palm, breedte 1.23 el, en dikte 9 palm; — de *Adelaar* zelf heeft eene grootte van 16 duim.

Dat aan een gebouw, gelijk het oude *Podhem* of *boethuis*, en gelijk aan zoo menig gebouw uit den grijzen voortijd, hetzij dan als ridderburg, slot of kasteel, eenige Sage of overlevering verbonden is, kan niemand bevreemden, die weet, hoe ongemerkt en gaarne het volk van geslacht tot geslacht overbrengt, wat eenmaal als mythe geloofd, of als feit in het geheugen bewaard, maar in den loop der eeuwen verminkt werd.

Eene *Sage* aan *Podhem* en het nabijgelegene Ysendoorn en Ochten verbonden, of eigenlijk aan het eerste vastgehecht, maar die zich over deze beide plaatsen uitstrekt, klimt, zoo het schijnt, tot den Bataafsch-germaanschen, of Nedersaksischen mythentijd op, en staat, onzes erachtens, met de oorspronkelijke bestemming van het forsche gebouw, als zetel van het *boetregt*, in verband, toen nog maar al te zeer het *twee-gevecht* den strijd van Germaan of Saks beslechtte.

Een *Angelsaksisch* vorst, heer van Podhem, zegt de Sage, had eene dochter *Uchta*, schoon als het morgenrood, die door twee broeders, welke het slot of huis te Ysendoorn bewoonden, om het zeerst bemind, ter vrouwe begeerd werd. Beider namen noemt de Sage niet meer, de jongste was Dago; doch wel geeft zij blijk van beider ridderlijke deugden, moed en dapperheid in het twee-gevecht. Wie zal de hand der schoone verwerven? Om dat verschil te beslechten dagen zij elkander in den vroegen morgen op den *Slot-werd* onder Ysendoorn ten strijde, waar de gebroken wapens, als degens of lansen getuige-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

nis geven van de hevigheid waarmede gestreden werd, totdat de jongste zijn broeder velde, en als gelukkig overwinnaar, de hand der schoone *Uchta* verwierf, aan wie de vorstelijke bewoner van *Podhem*, wiens laar- of kerk-pad nog naar Ysendoorn over eigen grond leidt, de geheele streek, thans nog naar haren naam *Ochten* geheeten, ten bruidschat schonk.

De gebroken wapens op den *Slotweerd* onder Ysendoorn, en de naam van *Ochten*, zouden dus in dien broederstrijd hun oorsprong hebben.

Zoo zinspeelt en fantaseert gaarne het volks-vernuft, dat nergens sterker spreekt en vindingrijker zich betoont, dan waar het namen te verklaren heeft. Men denke aan *Angrina*, van den gefingeerden *Angrinus*, aan *Wadenoy* van den ongaarn (*noy*, *noode*) wadenden prins, te *Prince*- of *Prinke*-loo en anderen.

Soms liggen daarbij historische feiten ten grond-slag, gelijk van *Faust* op Waardenburg, van *Vijgh* en *Leeuw* in de veete tusschen den heer van den Snor en den Appelenburg.

Hoedanig hier evenwel een *Anglo-saksisch* vorst op Poddinghem, als *Poddingher*, of heer van Podhem, te pas komt, kunnen wij niet verklaren. Welligt wijst ons hier de Sage, voor zoo verre zij mythisch-historischen grondslag kan hebben, op een *Saks* of *Neder-Sakser* terug, waarvan bij *Melis Stoke* gezegd wordt:

Oude Boecken hoer ic gewagen,
Dat al 't lant beneden Niemagen
Wilen 1) Neder-Sassen hiet.

En verder:

Die Neder-Sassen hieten nu Vriesen.

Een Neder-saksisch vorst of heer, die als Boetregter, of magthebbend *Podhem* of het boethuis kan bewoond hebben, toen reeds de romeinsche magt in deze streken gebroken was, kan in de herinnering des volks tot deze *Uchta*-sage aanleiding gegeven hebben. Maar van deze schoone *Uchta* den dorps-naam Ochten af te leiden, is wel louter vernuftige woord-speling, gelijk *An-grina* van zekeren Angrinus, en eene hoeve *Ham* bij Ds. Heldring van een varkensham. Bij geen etymoloog of taalkenner of oudheidkundige zal dit meer opkomen, die weet, gelijk ik elders in mijne *Onderzoekingen* 2) heb aangetoond, dat reeds ten tijde der Romeinen van de *castra* Tyla uit te Dodewert, het *ad duodecimum* (d. i. de *twaalfde* mijlpaal) der Romeinen wordt aangetroffen, en dat *vier* mijlpalen digter bij het punt van uitgang, d. i. vier mijlen digter bij Tiel, dus ter plaatse waar Ochten ligt, de oorspronkelijke naam van *Acht*, *Achten* wordt

1) *Wilen* = weleer, oudtijds.

2) *Nieuwe Wandelingen of Onderzoekingen in de Betuwe*, Tiel 1865. Blz. 17.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

aangetroffen, waarvan de huidige plaatsnaam is afgeleid. Dit is even natuurlijk als ad XII te Dodewert, ja, het schijnt ons een feit.

Beziet men de grondsgesteldheid van *Ochten* (*Achten*), deze doet ons zelfs aan een legerkamp of zoo iets, en de *Salk* aldaar, volgens Bondam, aan eene *Sala curia* (gemeente- of regts-zaal) denken, zoo als men ook te Dodewert, nog heden eene Salk aanwijst.

Indien echter de *Uchta-sage*, aan Poddinghem, eenige beteekenis heeft, dan zouden wij meenen die tot de mythe der strijdende broeders, hier om het bezit der schoone *Uchta*, en tot den tijd van het *tweegevecht* te moeten terugbrengen en als natuur-mythe te mogen opvatten. Zoo verminkt als zij daar ligt, en afgescheiden van hetgeen als historisch gelden kan, gelooven wij haar als natuur-mythe, op de schoone *Ochtend*-stond betrekking hebbende, te herkennen.

Men treft die mythe, hoezeer gewijzigd, op vele plaatsen als sage, in en buiten de Betuwe aan: te Heteren op den *Jufferwert*, te Franchimont in Luik, waar beide broeders op de balustrade van het slot strijden. Te *Bornhofen* aan den Rhijn komt dezelfde sage als ridder-sage voor. Daar strijden twee broeders om het bezit der schoone *Luna*. In de natuurmythe zijn die beide broeders, die daar te middernacht duelleren, en hunne wapenen doen kletteren, geen anderen dan *dag* en *nacht*, die in het middernachtelijk uur den twist zoeken te bepleiten aan wien *Luna*, de schoone *maan*, zal toebehooren, waarop beide verliefd zijn.

Wanneer en waarom zij op den *Jufferwert* strijden, is ons onbekend; doch om eene *Juffer*, eene schoone, gelijk te Ysendoorn op den *Slotwert* is wel zeer denkelijk.

Is onze opvatting juist, dan zijn het ook hier, in het dualistisch mythen-stelsel der Bataafsche of Saksische Germanen Nacht en Dag (*Dago*), die zich in den vroegen morgen, bij het aanbreken van den dag elk de schoonheid van den *Ochtendstond*, de schoone *Uchta*, toeeigenen, waarvan de jongste, de *Dag*, op zijnen broeder zegeviert.

Zooveel schijnt ons toe, dat deze overigens verminkte mythe zich aan eene historische overlevering van een *Nedersaks*, als heer van Poddinghem, huwt, daarmede vermengd en dooreen gehaspeld werd. — Hoedanig dit evenwel ook zijn moge: de naam *Pod-* of *Poddinghem*, de daaraan verbondene *Sage*, die tot den Saksen-tijd, en de romeinsche *Adelaar*, die nog hooger schijnt op te klimmen, en even als de Keizer-straat, tot den tijd der romeinsche heerschappij in deze gewesten terug gaat, alles wijst hier op een grijs verleden, dat, even als het oude, forsche gebouw zelf, in het graf der eeuwen is weggezonken.

Doch *Pod-hem* of *Poddinghem* en de daaraan verbondene *Uchta*-sage, zijn niet slechts oud, in verband met het vroeger ontwikkelde boet-regt ook allermerkwaardigst. Bij ons dringt zich telkens het gevoel op dat hier het oorspronkelijk *Stamhuis* der talrijke Boetregtheeren (Budingh'en) moet geweest zijn, die zich van hier, als den oudsten zetel van het boetregt, dat ook Tacitus reeds kende, over de Betuwe, en daar buiten, naar *Rhenen* en elders zullen verspreid hebben, als van *Pod-* of *Poddinghem*, naar Ochten of Achten, op de *Salk* (*Sala curia*, = d. i. regtzaal) gelijk almede naar Dodewert, waar men geheel in de nabijheid van den romeinschen toren zulk eene *Salk* of *Sala-curia* aantreft. Dat de *Salk* te *Ochten*, zoo verre de herinnering of documenten teruggaan, bij opvolging door een *Budding*', d. i. een Boetregter, is bewoond geworden, hebben wij reeds vroeger aangetipt.

In *Dodewert* is mij medegedeeld, dat die naam reeds in 1485 voorkomt.

Dit ter eener zijde, terwijl aan den anderen kant ook te *Kesteren*, ja te *Op-Heusden*, die naam opklimt, zoo hoog de bescheiden reiken. Te Kesteren, het oude *Castra Grinnes* der Romeinen, stond reeds in overoude tijden een *bod-* of *boet*-eik, gelijk ook nog op den regtsheuvel in de *Marsch*, de drie eiken, waar men wil, dat in overoude tijden werd regtgesproken en uitgeoefend. Van hier, of althans van de Betuwe uit, schijnt zich dan een vruchtbare tak, als nieuwe *Stamboom*, gelijk wij reeds vroeger hebben aangetoond, naar *Rhenen* (*Grinnes*) te hebben overgeplant, die van daar zijne vruchtbare takken in den omtrek uitgebreid heeft.

Poddinghem moet dus, bij nader inzien, als oorspronkelijke, *Rhenen* als tweede stamplaats des regterlijken geslachts worden aangemerkt. Nog in 1623 bezat de *Marsch* of *Meersch*, (naar ons gevoelen eene *schepping* van Romeinschen oorsprong), gelijk wij vroeger gezien hebben, ter verëffening van het langdurig verschil tusschen Utrecht en Gelderland, over den eigendom en het regtsgebied van dien ingedijkten polder, een *sprekenden* en *zwijgenden* Schout Buddingh.

Wanneer die overplanting van den oorspronkelijk Germaanschen stam uit de Betuwe naar *Rhenen* kan hebben plaats gehad, laat zich wel niet meer met volkomen zekerheid bepalen, wanneer echter de verbeterde lezing van Rutger in plaats van Rudolf Buddingh, te Opheusden, gelijk ons later is voorgekomen, gewettigd is, dan zien wij in dien Rutger Buddingh, tweeden stamnaam, die in Rhenen steeds voortduurt. En geeft men daarbij acht op het *schild*, waardoor de beide groote takken, de *Betuwsche* en *Veluwsche*, zich onderscheiden, dan schijnt te blijken, dat in de Betuwe het oudste of *Germaansche* schild,

PERPUSTAKAAN NASIONAL

en in Rhenen, het *Frankische* of latere schild wordt aangetroffen; zijnde het eerste van onderen spits toeloopend, het laatste meer vierkant, met beneden *afgestompte* hoeken. Ik weet, dat bevoegde wapenkundigen of Heraldisten aan dat onderscheid van schilden weinig hechten; doch anderen, ook het oudheidkundig Genootschap van Koppenhagen, onderscheiden wel degelijk: *Romeinsche*, *Germaansche* en *Frankische* schilden aan hun vorm. Op grond daarvan durf ik vragen: duidt dit onderscheid van *Germaansch* en *Frankisch* schild in de Betuwe en in Rhenen, op oorspronkelijk Germaanschen en later Frankischen tijd? Dan mogen wij aannemen, dat bereids in den Frankischen tijd, en onder Frankischen invloed het boetregt te Rhenen aan de Kunera-tafel is uitgeoefend, waarop ook de *Kunera*-legende, in den ouden Christentijd terugwijst; terwijl dan de *Uchta*-sage te Pod- of Poddinghem tot den Germaanschen of Nedersaksischen mythen-tijd opklimt; den tijd waarin het nog gold: *Schwert heraus, entscheide du!*

Immers uit een regterlijk oogpunt is deze *Uchta*-sage, verminkt als zij ons hier voorkomt, niet van belangrijkheid ontbloot. Wij staan er nog een oogenblik bij stil.

Het dualistisch stelsel van de vijandige broeders, dag en nacht, van licht en duisternis, van goed en kwaad, verpersoonlijkt als *Baldr*, en *Haldr*. van *Dagr* en *Nott* trekt door het geheele Germaansche mythenstelsel heen, klimt hoog in het noorden in Scandinavië op, en stamt vermoedelijk reeds uit de hooge oudheid van het Oosten af. Vijandige houding verraadt het, wanneer de dag *aanbreekt*, de nacht *invalt*. Uit dat begrip ontwikkelde zich ook reeds bij den krijgshaftigen Germaan, die nog geen ander dan het oude *natuurregt* kende, het *tweegevecht*, later door het Boetregt verzacht of gewijzigd, en dat in den Christentijd nog wel niet afgeschaft, maar als Godsregt, *duel*, aan vaste regels onderworpen en gebonden werd, zoo dat zelfs geestelijken daaraan deel namen.

Wanneer wij dus hier, gelijk te Bornhofen twee ridderlijke broeders, die wij voor geene anderen dan *dag* en *nacht* houden, in den vroegen morgen naar de *Slotwert* zien uittrekken om het pleit te beslechten, wie hunner de schoone *Uchta*, schoon als het morgenrood, zal bezitten, dan is er ook zelfs op *Pod-hem* of *Poddinghem*, waar het Boetregt wordt voorgestaan, nog geen ander middel, dan om het pleit door *tweegevecht* te beslechten. Zoowel hier als ginds, mag het dus in den alouden geest der Germanen of Saksers heeten, gelijk wij aan Bornhofen's sage ontleenen:

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Princes *Uchta's* Augen-funkeln
Zündete den Brüderstreit.
Beide glühen liebestrunken
Für die adlich liebe Maid.

Welchen aber von den beiden
Wendet sich ihr Herze zu?
Kein Ergrübeln kann's entscheiden:
Schwert heraus, entscheide du!

Men moet erkennen de schoone, eenvoudige Sage grijpt diep in het Batavisch-germaansche natuur-leven en natuur-regt in. Wanneer zonen van twee verschillende gezinnen of geslachten tegen elkander optraden, dan bragt de dood des eenen vaak wraak en *veete* in zijn geslacht voort; wij stelden die in de Hildebold-sage aan den Kinkelenburg voor. Zie *Boetregt*, bl. 32—39: „*Veete en Bloedwraak.*"

Geslacht-sagen, legenden en overleveringen in het algemeen verbinden zich aan Stamhuis of naam beiden, en hebben niet zelden mytischen, legendarischen en historischen oorsprong, al naar gelang zij in het grijs verleden in den mythen, — den eersten Christen, — of ridder-tijd opklimmen, gelijk de zoo even besprokene *Uchta*-sage aan Podhem of Poddinghem, — en de vroeger behandelde Kunera-legende aan de Kunera-tafel te Rhenen, in het geslacht BUDDINGH in eere gehouden, bewijzen. Gelijk de eerste het *tweegevecht*, zoo nam de tweede de *heiligheid des eeds* in bescherming; terwijl eene overlevering van een herdersvolk, dat zich door de *schaapschaar* zou hebben vrijgevochten, hoe beuzelachtig ook, uit het wapen afgeleid, toch het gevoel van *vrijheid* uitdrukt, welke even als dat van *regt* en *waarheid* reeds van oudsher het geslacht kenmerkte, waarvoor zoowel Regter als Ridder gelijken eed aflegde, en waaraan blijkens het wapen, dat de eerste voerde, zoowel ligchamelijke als zedelijke kracht gewijd waren.

Gelijk wij met opzigt tot 's Regters betrekking daarom reeds vroeger 1) aan het *Sicut Deus in coelis, ita Judex in terra* herinnerden, zoo moge ook hier met opzigt tot het wapen (*la force*) nog de beteekenis van een heilig woord: „*Fortitudo mea Deus*" of „*Ma force est en Dieu*" (mijne

1) *Boetregt*, bl. 148 enz. ald. „*Geslachtheginselen*" enz.

kracht is uit God), benevens eene wapen-overlevering in herinnering gebragt worden, die wij vroeger niet kenden.

De overlevering verbindt zich onmiddelijk aan het *Schaar*-wapen en betreft een der talrijke *Schaar*-mannen, of ridders van de *schaar*, waarvan wij nog een kort overzigt ten slotte, hierbij voegen. Al is het ook slechts eene enkele onzekere overlevering aan den oorspronkelijken *Vair*- of *Bute-schaar*, dat is *man*- of *boet*-schaar verbonden, wij achten die te significatief en waarschuwend tevens om haar niet mede te deelen.

Gelijk wij reeds vroeger hebben vermeld, en overtuigend meenen te hebben aangetoond, is de oorspronkelijke *manschaar*, in de Heraldie *la force* geheeten, het symbool van regtsmagt, aanvankelijk door één persoon uitgeoefend, die daarom over leven en dood beschikte, doch later, bij de ontwikkeling van het regtswezen, door meerderen gedeeld. Reeds in den riddertijd, waarin nog alles symbolisch was: zon, maan en sterren als zinnebeelden van hooger licht en werkkracht golden, schijnt evenwel de symbolische beteekenis van de *Schaar*, (*la force*), door de invoering van een veranderd regtswezen, met betrekking der doodstraf, in sommige geslachten van *Schaar*mannen verloren te zijn geraakt, en daarvoor eene *Force de tondeur* of *Schaapschaar*, en dan met *spitse* punten, in de plaats van de schaar met afgeknotte bladen, te zijn getreden.

Van Bisschop *Anselmus* van *Doornik* werd gezegd: dat hij de *schapen* (den monniken) huid en haar afschoor, de *geiten* (nonnen) vleesch en been ontnam. Of *Anselmus* tot de *Schaar*mannen behoorde is ons echter onbekend; hij maakte gebruik, maar ook een zeer ongepast gebruik, van zijne schaar (*la force*) d. i. van zijne magt.

Daarentegen een heer van *Eck en Wiel* verzaakte haar; wij zullen zien wat aanleiding gaf. In hoeverre deze en die van *Malderik*, misschien uit het geslacht der Boetregters afstamden, of daartoe vroeger behoorden, laat zich thans niet bepalen en doet ook niets af. Gelijk de heeren van *Malderik* bezaten zij regtsmagt, en voerden daarom even als de *Buddingh*'en eene schaar tot wapen; maar met dit onderscheid dat de schaar van het geslacht *Buddingh* is: *d'or à la force de gueule posée en barre*, d. i. schuinlinks geplaatst; dat van *Malderik*, en zoo ook van *Eck* en *Wiel* daarentegen: *d'or à la force de gueule posée en bande*, d. i. schuinrechts.[1]) Beide bezaten regtsmagt en voerden, alzoo het regterlijk symbool.

---

1) Andere Schaarmannen hebben *la force en pal*, regtopstaand, paal, anderen *renversée*, of *en bas* omgekeerd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Reeds van oudsher was *Malderik* of *Maurik* eene regtplaats en herinnert ons aan het oude *mallum*, *Malburg* bij *Huissen*, waar Buddingh'en regtspraken, aan *Malburg* te Ave-saat en andere mal-plaatsen.

Zoo het schijnt, deed de heer *van Eck* te Maurik regt. Dit regtsgebied nu, in hoog en laag of dagelijksch regt onderscheiden, gaf aanleiding tot verschil tusschen den Hertog of Graaf Reynald van Gelder en den heer Sweder van Culenborg; eene soortgelijke twist als over het regtsgebied over de Marsch, tusschen Utrecht en Gelderland, welke door den *sprekenden* en *zwijgenden* Schout vereffend werd. Hier te *Malderik* werd het geschil aldus beslecht, dat Gelder „het hooggeregt" Culenborg het „laag of dagelijksch geregt" zou uitoefenen. „Ende want dit een Ridder „van Eck dingde, so richt men nog tot Eck voor," zegt Sweder van Culenborg in de Chronijk van zijn huis, en hij verhaalt daarna van een dier heeren Schaarmannen van Eck en Wiel eene gebeurtenis of geval, dat, hoezeer door *Mattheus* betwijfeld, echter op zich-zelf niet de minste onwaarschijnlijkheid heeft, ja zelfs bij den belagchelijken adeltrots van vroeger eeuwen zeer gelooflijk voorkomt.

„Een dier Ridders *van Eck* — zoo verhalen Van Lennep en Hofdijk, — bevond zich eenmaal in Frankrijk. Daar hij nu afstamde van een jongeren zoon van *Malderik*, (of omdat hij regterlijke waardigheid bezat) voerde hij in zijn wapen: „*eene schaar van sabel op een veld van zilver.*" De afbeelding bij *Mattheus* geeft echter: *een veld of schild van goud, en eene schaar van keel.* Doch in elk geval voerde hij de *Schaar*. De droogscheerders nu, van de plaats, waar hij herberge hield, voerden, even als de droogscheerders van Gent eene *Schaar* 1). Zij dat blazoen aanschouwende, zagen den vreemden Ridder voor een droogscheerder aan, en dus als gilde-broeder. Zij kwamen daarom vol hartelijkheid tot hem, „ende wolden hem vriendschap doen" zegt de Chronijk. Doch die gemeenzaamheid joeg den edelen Ridder een blos van verontwaardiging op de kaken, en hij schaamde zich over deze ontmoeting zoo zeer, dat hij terstond zijn vaderlijk wapen aflegde, waarvan hij blijkbaar noch zin, noch beteekenis meer kende, en zich verwapende met dat zijner Moeder, uit den huize van *Malsem* en *Druten*, zijnde het eerste een *zilveren baar op een keel veld*, en het tweede een gelijke *baar op een veld van Sinopel* 2).

Uit dit verhaal blijkt alzoo, dat die edele Ridder zijn *blazoen* of wapen

1) Zie Willems, *Belg. Museum*, IV bl. 39, alwaar: op een veld van keel een zilveren schaer, langs weerszijden een hak.

2) Zie dit verhaal bij Mattheus, overgenomen door Van Lennep en Hofdijk, *voorn. Kasteelen*, enz. 2de ser. 2de bl. 213 enz.

met zich voerde, maar ook dat men toenmaals de *Schaar* niet meer als symbool der regtsmagt (*la force*) in hare oorspronkelijke beteekenis kende; dat hij zich deswege schaamde en verwapende, omdat men die toen reeds als *droogscheerders-schaar* (*force de tondeur*) aanmerkte, zijnde wel niets anders dan eene willekeurige onderscheiding, die ook nu nog in de *Heraldiek* of *wapenkunde* stand houdt, en waarover ik in een afzonderlijk stukje: *de Schaar en Schaarmannen*, enz. opzettelijk en uitvoerig spreek.

Schaarmannen. Gelijk het ons namelijk bij voortgezet onderzoek van het oude Boetregt en het Schaarwapen gebleken is, voeren een groot aantal geslachten, vroeger ontwijfelbaar met regterlijke magt bekleed, de *Schaar*, (*la force*) als wapen. Men heeft *Schaarmannen*, die (wij achten ze de oudsten) slechts *eene*, anderen die *twee*, wederom anderen, welke *drie*, en eindelijk ook die *vier* scharen voeren.

Wij zien daarin ontwikkeling van het regtswezen. Toen in den oudsten, Germaanschen tijd de regtsmagt alleen nog in handen van één enkel man, hetzij dan Priester (*Bard*) of Hoofdman (*Hat-* of *Atman*) berustte, kon men natuurlijker wijze, daarvan niet meer dan eene enkele Schaar tot Symbool aannemen. Behalve het geslacht der *Buddingh'en* of *Boetregter's*, dragen ook die van *Hattum*, in Gelderland, (dat ons aan *Hatman* of *Atman*, herinnert), benevens de heeren van *Amerongen*, die van *Maurik* of *Malderik*, van *Meulen* in Holland, en de *Scharenbergh'en* in Vlaanderen, daarvan getuigenis.

Nog andere geslachten in Namen en Luxemburg, als ook uit Duitschland zouden wij hier kunnen bijvoegen, doch bepalen ons bijvoorkeur liefst tot de Nederlanden; terwijl wij het overige voor gemelde opstel over *de Schaar en Schaarmannen* sparen. Hunne onderscheiding geschiedt door kleuren van schild en rigting van wapenstuk, dat, gelijk wij reeds boven zagen, in vier verschillende rigtingen voorkomt.

Twee scharen (*deux forces*), duidt reeds, niet zoo zeer op verdubbeling, maar veeleer op verdeeling van regtsmagt, op beperking van magt, die anders in één hand berustte; al ware het ook een *sprekende* en een *zwijgende* schout of regter, waarvan de laatste in allen geval, zelfs al had er geen overleg plaats, den rol van toeziener, dwarskijker vervulde. Twee Regters of Schaarmannen waarborgden eene betere regtsbedeeling en vrijwaarde voor persoonlijke willekeur. Op dit standpunt konden dus ook alleen *twee* scharen het symbool der regtsmagt voorstellen, waarvan ons ook in Denemarken, gelijk in de Nederlanden en Pruissen voorbeelden zijn voorgekomen, als het geslacht *Queysen* in Holland, dat het

dubbel-schaar-teeken, (waarvan één *'en pal*, het ander *en bas*) voert; ook de *Pypops* in Vlaanderen en *Weseren* in Luik, behooren tot de tweeschaar-geslachten, en zijn door kleur van veld en wapenstuk, en de rigting van dit laatste onderscheiden.

Talrijker schijnen de *drie*-schaarwapens, (*trois forces*), welligt omdat zij jonger, de geslachten nog minder uitgestorven zijn. Behalve dat *drie* ook in de oude mythe reeds als heiligtal voorkomt (men denke aan de tijdgodinnen of Nornen), zien wij hierin reeds een volle *dingstrid* (regtstrijd) van *Cleger* en *Verweerder*, benevens den Regter of *Schaar-heer*, die na beide gehoord te hebben, de *dingtale* = regtspraak deed. Het voor en tegen werd natuurlijk te beter overwogen, en het regt te meer gewaarborgd. Zoodanig een *drie*-schaar wapen voert nog het Zeeuwsche geslacht *Schorer*, in welken naam het niet moeijelijk valt den *Schaarheer*, = *Schoórher* (door weglating der *h*, gelijk veelal bij de Zeeuwen: *Schorer*) te ontdekken: dan zijn ook veelal die scharen 2 en 1 geplaatst. Ook *Scheer* van Amerongen (d. i. wel oorspronkelijk *Schaar* of *Schaarman*) en *Schouten* in Utrecht, gelijk het geslacht *Ten Hove* in Gelderland, voeren *drie* scharen, (*trois forces*) van onderscheiden kleur en rigting, gelijk ook nog *Banjaert* in Holland, *Houthem* in Braband en *Previnaire* in Holland en Vlaanderen.

Hierbij valt echter op te merken, dat de *Ten Hove's*, ook een *Sautoir* of stijgbeugel en de *Previnaire's* een *Chevron* of keeper voeren, die het hoofdstuk van hun wapen uitmaken, dat, zooals wij t. a. p. almede beproefd hebben, uit het regtswezen is op te helderen.

Vele andere drie-schaargeslachten in België, Duitschland en Frankrijk gaan wij hier voorbij. Zij behooren tot den tijd van het onbeschreven regt.

Het *vier*-schaar-wapen, reeds vroeger door ons, zoo mij meenen ten volle opgehelderd, ontstond, toen ten tijde van het *beschrevene* regt onder de Frankische vorsten, nog een vierde Schaarman, als griffier of schrijver van het *Waisarium* zitting nam 1). En toen later het zoogenoemde St. Andries of Andreas-kruis, ook Bourgondisch kruis geheeten, onder Bourgondischen invloed werd ingevoerd, werd het symbool van regtsmagt, een zoogenoemde *Sautoir* (het *St. Andreas-kruis*) met *vier* scharen gecantonneerd, en daarom een volledige regtbank, ook wel *vierschaar* genaamd, waarbij nu de oorspronkelijke zin en beteekenis van den *vair*- of *vir-scara*: manschaar, wel geheel in vergetelheid was geraakt.

Aanzienlijke geslachten, die in ons land dit vier-schaar-wapen voerden of

---

1) Zie Boetregt, bl. 92 enz.

nog voeren, als symbool hunner vroegere regtsmagt zijn: de *Batenburgen* en *Bronkhorsten* in Gelderland, gelijk *Imbyze*, *van Gennep*, *Haaze*, *Maasakker*, *van Meeckeren* (Macharen), *Middeler* en *Vaeck*, in Gelderland, Utrecht en elders. Zij allen, en *Spannerbock* in Westfalen, hebben de *Sautoir* of het St. Andreas-kruis, door vier verschillend gekleurde scharen gecantonneerd; doch het aanzienlijk geslacht van *Middachten tot Voswijk* en *Oldenhagen* in Gelderland, heeft het geschulpte kruis, insgelijks met vier scharen gecantonneerd.

Het komt mij zoo voor, dat terwijl het Bourgondische of St. Andreaskruis (*Sautoir*) het wereldlijke regt aanduidt, dit laatste, het Jeruzalemsche of geschulpte kruis, op de geestelijke regtsmagt in dat geslacht heenwijst.

Overzien wij ten slotte van deze opnoeming der *Schaarmannen* of Ridders van de schaar, waarbij wij ons hoofdzakelijk tot ons eigen land bepaalden, de rijken, waar de Schaar eenmaal orde en geregtigheid, wet en regt handhaafde, en heerschappij voerde over de volken, dan blijkt het ons: dat Nederland en Duitschland tot Denemarken aan de eene zijde, Normandië aan den anderen kant, of met één woord zoo verre de *Germaansche* bevolking zich uitstrekte, men voor het gezag van de *Schaar* gebogen heeft. Opmerkelijk is het daarbij op te merken, dat wij noch onder den Anglo-Saksischen, noch onder den Keltischen volksstam en hunne afstammelingen dat wapen hebben aangetroffen.

Wij besluiten daaruit: dat bij dezen eene andere wijze van doodstraf bestond, eene andere regtspleging, dan bij Germaan en Scandinaviër plaats greep.

Wij hopen dit een en ander nog in een meer uitvoerig opstel uit een te zetten, wanneer de Voorzienigheid ons vergunt, dat als nieuwe Bijdrage tot ons *Boetregt* ter perse te brengen, — want hier gelijk overal, in physieken en intellectuëlen zin, naar ligchaam en geest, is het waar, wat het heilig woord mij leert: *Ma force est en Dieu.*

Delft, 18 Junij 1865. D. BUDDINGH'.

Waterloodag.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL

ZAINUDIN
TGL 2 ... 6 2002

PERPUSTAKAAN NASIONAL

